

# OBITELJSKE PRILIKE UČENIKA U RAZLIČITIM RAZREDIMA OSNOVNE ŠKOLE KAO FAKTORI RIZIČNOSTI RAZVOJA DJETETA

Josipa Bašić

Originalni znanstveni rad

Fakultet za defektologiju  
Sveučilišta u Zagrebu

UDK: 376.58

## SAŽETAK

Na uzorku od 464 učenika osnovnih škola grada Zagreba ispitivane su obiteljske prilike u kontinumu od prije početka školovanja i posebno za peti razred osnovne škole. Ispitivanje je izvršeno pomoću dva upitnika o uvjetima života u obitelji u dva promatrana razdoblja.

Relacije obiteljskih prilika u dva promatrana vremenska razdoblja analizirane su kanoničkom korelacijskom analizom (program OCCR, iz kojeg se nije uzela u obzir kvazikanonička analiza).

Značajna povezanost među promatranim obiteljskim prilikama očituje se kroz osam parova kanoničkih faktora. Među parovima kanoničkih faktora uočljiva je takva povezanost koja ukazuje na kumuliranje rizičnih faktora iz jednog u drugo promatrano razdoblje obiteljskih prilika. Isto se odnosi i na ne rizične faktore, dakle, one koje na izvjestan način "garantiraju" uspješnu socijalizaciju djeteta.

## 1. PROBLEM

Obitelj kroz povijest doživljava krupne promjene, ali i pored toga suvremenoj obitelji ostaju neke funkcije koje joj u odnosu na odgoj i socijalizaciju djeteta daju značaj primarne sredine koja ima snažno djelovanje na razvoj djeteta.

Kod toga je važno naglasiti da odgojna uloga obitelji nije samo u tome da ona postoji u nekom izvanjskom obliku, nego i u tome da vrši svoje bitne socijalizacijske zadatke preko unutarnjeg zajedničkog obiteljskog života (Bergant, 1974). To drugim riječima znači da se tzv. primarna socijalizacija mora odvijati u čuvstvenoj

povoljnoj atmosferi koja omogućava razvoju identifikaciju djeteta s roditeljem ili drugim "značajnim uzorima". Moglo bi se stoga govoriti o tzv. funkcionalnosti obitelji za koju se smatra da treba pokazivati čvrst roditeljski savez uz međusobno topao odnos poštovanja i suradnje. U tim i takvim obiteljima postoje zajednička očekivanja i razumijevanje, kao i sposobnost članovima obitelji da surađuju i da se prilagode širem socijalnom miljeu (Goldner-Vukov, 1988).

Međutim, složeni zahtjevi suvremenog načina života obitelji mogu biti prepreka efikasnoj realizaciji njene odgojne funkcije.

U tom smislu nameće se potreba operacionalizacije onoga što neku obitelj

može onemogućavati da funkcionira kao relativno dobro organizirana zajednica, kao zajednica koja je u stanju voditi potpunu kvalitetnu brigu o svojoj djeci. Operacionalizacijom faktora obiteljskog života, koje treba promatrati kao sklop, a ne kao njihov pojedinačni utjecaj odgovoran za varijabilitet razvoja djeteta, identificiraju se oni faktori koji predstavljaju rizične faktore za razvoj djeteta, a time i za nastanak različitih oblika poremećaja u ponašanju.

Među najjače utjecaje na socijalizaciju djeteta i razvoj njegove ličnosti, a time i rizične faktore razvoja, izdvajaju se: odnosi između roditelja, odnosi između roditelja i djece, materijalni i društveni položaj obitelji, struktura obitelji, sociopatološke pojave u obitelji, te ličnost roditelja (Lacković-Grgin, 1980).

Već se u prethodnom razmatranju ukazalo na važnost skladnosti obiteljskog života, međusobno toplog odnosa, odnosa poštivanja i suradnje kao značajnog faktora razvoja djeteta. Odnosi u obitelji predmet su izučavanja i u kriminološkim analizama (Jašović, 1971). U njima se poremećenim odnosima, neslaganjima u obitelji, odnosno atmosferi i prisustvu čestih konflikata daje značenje nepovoljnog djelovanja na cjelokupni razvoj maloljetnika, a time i kriminogeno značenje. U jednom istraživanju Mejovšek (1983) nalazi značajnu povezanost znatno poremećenih odnosa u primarnoj sredini, svađa i fizičkih razračunavanja, prisustva alkoholizma oca i/ili majke sa javljanjem neurotičnih oblika ponašanja. Autor napominje kako postojanje svakodnevnih količina stresa kojima su maloljetnici izloženi pretpostavlja veću vjerojatnost javljanja neurotičnih oblika ponašanja,

Momirović, Viskiće-Štalecova i Mejovšek (1974) utvrđuju da su agresivni modeli ponašanja kontraindikacija za uspješnu resocijalizaciju. Upravo ti modeli ponašanja često se formiraju kod onih maloljetnika koji su permanentno izloženi negativnim utjecajima teško poremećenih odnosa u primarnom socijalnom okruženju. Ipak treba upozoriti kako ne treba zanemariti genetski uvjetovane poremećaje koji se potenciraju upravo u lošim uvjetima obiteljskog života.

Istraživanja uvjeta života u obitelji i poremećaja u ponašanju djece predškolske dobi upućuju na zaključak kako se relativno sigurno može zaključiti da dijete koje nema problema na planu ponašanja živi, sa stanovišta optimalnog razvoja dječje ličnosti, u optimalnim obiteljskim uvjetima. (Horga, 1988). Isto istraživanje pokazuje kako se djeca, s teškim psihičkim poremećajima češće nalaze u uvjetima narušenih obiteljskih odnosa i nepovoljnih karakteristika ličnosti oba roditelja, naročito majke (Koller-Trbović, Bašić, 1988). U istraživanju karakteristika obitelji i djeteta kao indikatora kasnijeg delinkventnog ponašanja autori Kljaić, Prišlin, Bajer (1986) nalaze, prema položaju na jednoj diskriminativnijoj funkciji, grupe težih delinkvenata, posebno one koji su i kao punoljetni počinili prekršaje i krivična djela, a koje karakterizira izraziti nedostatak roditeljske brige i znatni poremećaji u ponašanju djeteta. Nedostatak brige za odgoj i obrazovanje djeteta, izrazita pasivizacija roditelja u tom smjeru, uz odbijanje djeteta i druge negativno aspektirane stavove roditelja prema maloljetnicima kojima se izriču neke odgojne mjere, daljnja je karakteristika roditelja djece i omladine s poremećajima u ponašanju (Bašić, 1985).

Prema još jednom istraživanju maloljetnih delinkvenata potvrđuju se važnost primarne socijalne sredine, jer se kroz analize kanoničkih faktora uočava smjer prema kojem se djecu s manje problema na planu ponašanja može očekivati u takvoj psihosocijalnoj konstelaciji maloljetnika i njegove uže socijalne sredine koja predstavlja pozitivno jezgro i čiji su napori usmjereni u pravcu uklanjanja prvih simptoma poremećaja u ponašanju (Bašić, 1983). U sklopu istog istraživanja Momirović i Poldrugečeva (1983) naglašavaju postojanje čitavog sklopa psihosocijalnih stanja maloljetnika na predominaciji utjecaja mikrosocijalne sredine maloljetnih delinkvenata. Isti autori navode kako je prema tome u prevenciji sociopatskog pa i delinkventnog ponašanja maloljetnika, snage društva potrebno usmjeriti ka saniranju obitelji u prvom redu ka podizanju socioekonomskog statusa koji je u obiteljima maloljetnih delinkvenata relativno nizak.

Pod socioekonomskim statusom treba podrazumijevati s jedne strane ekonomski status obitelji, a s druge strane čitav spektar okolnosti života u obitelji koji proizlazi iz: obrazovanja roditelja, zaposlenosti roditelja, položaja roditelja na radnom mjestu, stambenog statusa, mobilnosti obitelji, porijekla roditelja, kulturne razine življenja i dr.

U istraživanjima se dobijaju podaci prema kojima problemi na planu ponašanja stoje u vezi s nižim socioekonomskim statusom obitelji, kod toga treba imati na umu da se i u tim obiteljima radi o sekundarnoj "patologiji", odnosno utjecaju takvih uvjeta života u obitelji koji predstavljaju značajnu prepreku nesmetanom razvoju i socijalizaciji

djece. Naime, nepovoljne socijalno statusne karakteristike obitelji direktno ili indirektno utječu na funkcioniranje obitelji i njenu ravnotežu. Direktno tako što socijalno statusna obilježja ostavljaju trajne efekte na ponašanje odraslih članova obitelji, a time i djece. Indirektno tako da je u takvim obiteljima moguće očekivati veće siromaštvo u području bitnih stimulansa na razvoj i socijalizaciju djeteta.

Hošekova i Podušková (1988) na već spomenutom istraživanju poremećaja u ponašanju i uvjeta života u obitelji predškolske djece, a prema rezultatima serije analiza varijance, izvode zaključak da nepovoljna konstelacija socijalnih činilaca, definirana ispodprosječnom kulturnom i obrazovnom razinom roditelja, ispodprosječnim ekonomskim statusom i nedovoljnom cjelovitošću obitelji povećava vjerojatnost pojavljivanja poremećaja u ponašanju kod djece predškolske dobi.

U tom smislu i jedno strano istraživanje (Garbarino i Šerman, 1985) ukazuju kako kod veće koncentracije socioekonomsko ugroženih obitelji postoji i veći rizik da dijete bude zlostavljano i zanemarivano. Među delinkventnom djecom i omladinom ima upravo znatan broj zlostavljane, a još više zanemarivane djece. Za roditelje te djece karakteristično je da se regrutiraju iz krugova osoba koje se prostituiraju i skiću, slijede agresivni alkoholičari, te oni koji nisu ni alkoholičari ni prostitutke pa ipak s djecom postupaju surovo (Hirjan, Singer, 1971). I Justice i Justice (1976) posebno ističu značaj velike životne krize roditelja na zlostavljanje djece. Zato se kako kaže Gajer-Piacunova (1978) treba uzeti u obzir mogućnost sekundarne neurotizacije koja

proizlazi iz određenih socijalnih okolnosti u kojima se nalazi ili se našla suvremena obitelj. Te okolnosti mogu biti vezane i za mobilnost obitelji, jer promjene mjesta prebivališta obitelji u izvjesnom smislu doprinose njenoj destabilizaciji. Jedna od tih okolnosti može biti i složenost okolnosti izazvanih radom roditelja u inozemstvu, za vrijeme kojeg se u drugi plan stavlja briga i zadovoljavanje potreba djeteta.

Posebne okolnosti života u obitelji koje se mogu smatrati rizikom za nastanak smetnji na planu ponašanja djece dolaze iz područja strukture obitelji, njene cjelovitosti necjelovitosti, nadopunjenosti, mijenjanja različitih odgojnih sredina, zamjena za obitelj i sl. U istraživanju Bujanović-Pastuovićeve, Mejovškega i Uzelca (1984) potvrđuje se značaj strukturalno cjelovite obitelji za pravilan rast i razvoj djeteta i tok njegovog školovanja. Ističe se posebno da je naročito život maloljetnika samo s ocem signal koji nužno iziskuje posebnu stručnu i društvenu osjetljivost i u smislu potrebnih mjera prevencije i suzbijanja poremećaja u ponašanju i poremećaja toka školovanja. U razmatranju strukture obitelji treba posebno rasvijetliti razloge necjelovitosti i funkcioniranje obitelji, jer se upravo u tim okolnostima (npr. razvoda braka, odnosno onoga što mu prethodi ili slijedi) nalazi faktore rizičnosti obitelji za razvoj djeteta.

Identifikacija navedenih faktora rizičnosti obitelji za razvoj i socijalizaciju djeteta postavlja se kao značajan zadatak i pred školu, koja pored obitelji jest važna socijalna sredina djeteta u kojoj ono provodi velik dio vremena. U okviru Projekta, čiji je ovo samo dio, prišlo se identifikaciji rizičnosti razvoja djeteta i s osnova manifestacije ponašanja

djeteta i s osnova funkcioniranja obitelji (roditelja). U domeni rada osnovne škole mora se naći mogućnosti djelovanja na dijete učenika, ali i na njegove roditelje (obitelj). Pri tome je važno napomenuti kako prvo mora biti ispravno učinjena identifikacija djece u riziku, slijedi efikasan tretman (podložen promjenama u toku izvedbe ukoliko se pokaže nedovoljno efikasan), a na kraju su ne manje važna pitanja kadrova i financijskih sredstava. Takvi programi su tek u začetku u našim uvjetima, dok u nekim razvijenim zemljama egzistiraju različiti programi (Offord, 1987), za različite grupe djece i s obzirom na dob (predškolski i školski) i s obzirom na faktore rizičnosti (razvod braka roditelja, smrt člana obitelji, delinkventne obitelji i sl.). Kao što se identifikacija rizičnosti odnosi i na dijete i na obitelj i programi se moraju usmjeriti kako na dijete u uvjetima njegovog školovanja i intenzivnog razvoja, tako i na obitelj koja predstavlja značajan "stup" razvoja djeteta. U tom smislu razvijeni programi tretmana obitelji poprimaju razmjere uključivanja stručne društvene, a ne samo stručne školske, angažiranosti.

Da bi se mogli identificirati faktori rizičnosti obitelji školske djece (određenog uzrasta) potrebno je neko vrijeme promatrati (pratiti) uvjete života u obitelji (što je najdostupnije nastavnicima). Za one obitelji za koje se na osnovi raznih faktora rizičnosti utvrdi da djeluju u određenom periodu života djeteta, treba započeti adekvatnu pomoć.

Ovaj rad ima za cilj utvrditi veze i smjer veza između obiteljskih uvjeta života učenika koje su djelovale do četvrtog razreda osnovne škole i onih koji se očituju kod istih učenika u petom razredu osnovne škole. Na taj način

postoji veća vjerojatnost identificiranja onih faktora rizičnosti života u obitelji zbog kojih je potrebno angažirati raspoložive društvene mehanizme. Kod toga se polazi od pretpostavke da su obiteljske prilike označene rizičnima za razvoj djeteta imale svoj kontinuitet, odnosno da se na osnovu veza obiteljskih prilika sada i u prošlim razdobljima života može govoriti o kumuliranju pozitivnih ili negativnih faktora rizičnosti (istovrsnih ili sličnih) primarne socijalne sredine.

## 2. METODE RADA

### 2.1 Uzorak ispitanika

Ispitivanje je izvršeno na 464 učenika koji su polazili peti razred u ovim osnovnim školama grada Zagreba: "Gustav Krklec", "Miloje Pavlović", "Većeslav Holjevac", "Miroslav Krleža", "N.H.Anka Butorac". U uzorak su ušli učenici svih petih razreda, odnosno svi učenici izabranih razreda u pojedinim osnovnim školama.

### 2.2. Uzorak varijabli

Područje obiteljskih prilika ispitanih učenika ispitano je pomoću dva upitnika. Prvim Upitnikom o uvjetima života u obitelji učenika - I pokrivaju se prilike koje su se u obitelji mogle registrirati do polaska djeteta u školu, odnosno do petog razreda, a drugim Upitnikom o uvjetima života u obitelji učenika - II pokrivaju se one prilike koje su utjecale na život u obitelji tokom petog razreda školovanja učenika.

Prvim Upitnikom obuhvaćeno je 20 varijabli:

| Redni broj: | Varijabla   | Šifra varijable |
|-------------|---|-----------------|
| 1.          | S kim dijete živi do polaska djeteta u školu                        | ZIDOSK          |
| 2.          | Bračni status djeteta   | BRACNO          |
| 3.          | Blizanac  | BLIZAN          |
| 4.          | Da li roditelji žive zajedno do polaska djeteta u školu             | ZADOSK          |
| 5.          | Razvod roditelja  | RAZVED          |
| 6.          | Obrazovanje oca   | OBRAOT          |
| 7.          | Obrazovanje majke   | OBRAMA          |
| 8.          | Zaposlenost oca   | ZAPOCA          |
| 9.          | Zaposlenost majke   | ZAPMAJ          |
| 10.         | Rad roditelja u inozemstvu  | RODINO          |
| 11.         | Tko se bavio odgojem djeteta za vrijeme rada roditelja u inozemstvu | ODGINO          |
| 12.         | Karakteristike mjesta odakle potječe otac                           | MJEOTA          |
| 13.         | Karakteristike mjesta odakle potiče majka                           | MJEMAJ          |
| 14.         | Doseljenje obitelji u Zagreb  | DOSZGB          |
| 15.         | Dob djeteta u vrijeme doseljenja u Zagreb                           | DOBDOS          |
| 16.         | Kulturna razina obitelji  | KULPOR          |
| 17.         | Evidentiranost obitelji u službi socijalne zaštite                  | EVIDEN          |
| 18.         | Socijalno-zaštitne intervencije                                     | SZIRID          |
| 19.         | Materijalna pomoć obitelji  | MATPOM          |
| 20.         | Pomoć pri zapošljavanju   | POMPOR          |

Drugim Upitnikom obuhvaćeno je 37 varijabli:

| Redni broj | Varijabla   | Šifra varijable |
|------------|---|-----------------|
| 1.         | S kim učenik živi   | SKIMZI          |
| 2.         | Roditelji živi  | RODZIP          |
| 3.         | Roditelji žive zajedno  | RODZAP          |
| 4.         | Roditelji razvedeni   | RAZVOP          |
| 5.         | Broj djece u obitelji   | BRDJEP          |
| 6.         | Red rođenja djeteta<br>REDROP                                 |                 |
| 7.         | Roditelji rade u inozemstvu                                   | RODINP          |
| 8.         | Tko se bavi odgojem djeteta za boravka roditelja u inozemstvu | ODGINP          |
| 9.         | Stanarski status  | STANOP          |
| 10.        | Komfornost stana<br>KOMSTO                                    |                 |
| 11.        | Prostor za učenje učenika                                     | ZAUCEP          |
| 12.        | Mjesečni prihodi  | MJEPRO          |
| 13.        | Odnosi u obitelji   | ODNOSP          |
| 14.        | Svađe i fizička razračunavanja u obitelji                     | SVARAP          |
| 15.        | Prekomjerno konzumiranje alkohola-roditelji                   | ALKORP          |
| 16.        | Prekomjerno konzumiranje alkohola - drugi članovi obitelji    | ALKODP          |
| 17.        | Skitnja u obitelji  | SKITNP          |
| 18.        | Nerad u obitelji  | NERADP          |
| 19.        | Osuđivanost oca   | OSUOTP          |
| 20.        | Osuđivanost majke   | OSUMAP          |
| 21.        | Osuđivanost drugih članova obitelji                           | OSUOSP          |

|     |   |        |
|-----|---|--------|
| 22. | Aktivnost roditelja na odgoju djeteta                     | OSGAKP |
| 23. | Aktivnost roditelja na obrazovanju djeteta                | OBRAKP |
| 24. | Roditelji se informiraju o djetetu u školi                | INFORP |
| 25. | Tko se pretežno bavi odgojem djeteta                      | ODGOJP |
| 26. | Roditelji savjetuju dijete                                | SAVJEP |
| 27. | Roditelji nagrađuju dijete                                | NAGRAP |
| 28. | Roditelji postavljaju prevelike zahtjeve djetetu          | ZAHTJP |
| 29. | Dijete je pod čvrstom kontrolom                           | KONTRO |
| 30. | Roditelji fizički kažnjavaju dijete                       | FIZKAP |
| 31. | Roditelji verbalno kažnjavaju dijete                      | VERKAP |
| 32. | Roditelji opravdavaju neprihvatljive postupke djeteta     | NEPOLP |
| 33. | Roditelji društveno izoliraju dijete                      | IZOLAP |
| 34. | Roditelji biološki lišavaju dijete                        | BIOLIP |
| 35. | Roditelji potiču dijete na bavljenje sportom              | SPORTP |
| 36. | Roditelji potiču dijete na kulturno-umjetničke aktivnosti | KULUMP |
| 37. | Roditelji potiču dijete na društveno-korisne aktivnosti   | DRUKOP |

Procjenu stanja u obitelji i po jednom i po drugom upitniku vršili su razredni nastavnici kao najbolji poznavaoци djeteta i prilika u

obitelji. Neke podatke (objektivnog tipa) razrednici su dobivali od samih roditelja, druge su uzimali iz dokumentacije škole, a treći su rezultat vlastite procjene stanja praćenog kroz dugogodišnju suradnju s roditeljima.

### 2.3. Metode obrade podataka

Za utvrđivanje relacija promatranih prostora uvjeta života u obitelji ispitanih učenika korištena je kanonička i kvazikanonička korelacijska analiza (program QCCR Bosnara, Prot a i Momirovića, 1984). Program je napisan u SS meta jeziku za računala UNIVAC, a pohranjen je u Sveučilišnom računskom centru u Zagrebu pod šifrom SRCR SS-MAKRO. U radu su interpretirani samo rezultati kanoničke korelacijske analize.

## 3. REZULTATI I DISKUSIJA

U odnosu na izabrani program obrade podataka potrebno je napomenuti da će analiza rezultata biti izvršena samo na osnovu kanoničke korelacijske analize dvaju setova varijabli koje opisuju obiteljske prilike učenika osnovnih škola grada Zagreba. Prvi set čini 37 varijabli koje opisuju aktualne obiteljske prilike učenika koji su se u vrijeme ispitivanja nalazili na kraju petog razreda osnovne škole. Drugi set od 20 varijabli opisuje obiteljske prilike učenika koje su egzistirale u vrijeme prije polaska djeteta u školu, odnosno kroz prva četiri razreda osnovne škole.

Ekstrahirano je osam parova značajnih kanoničkih faktora (tabela 1). Prvi par kanoničkih faktora je u vrlo visokoj kanoničkoj vezi (0,93). I ostali parovi

kanoničkih faktora pokazuju relativno dobru povezanost (od 0.75 do 0.40).

Tabela 1.

Značajni kanonički koeficijenti

|    | Koeficijent determinacije | Koeficijent korelacije |
|----|---------------------------|------------------------|
| 1. | .869                      | .933                   |
| 2. | .573                      | .757                   |
| 3. | .447                      | .668                   |
| 4. | .356                      | .597                   |
| 5. | .310                      | .557                   |
| 6. | .271                      | .521                   |
| 7. | .201                      | .449                   |
| 8. | .161                      | .401                   |

Prvi kanonički faktor, u setu aktualnih obiteljskih prilika (V razred osnovne škole), definiraju varijable iz nekoliko područja funkcioniranja obitelji (tabela 2). Tako je uočljiva strukturna cjelovitost obitelji (učenik živi s oba roditelja, roditelji žive zajedno u vrijeme ispitivanja, roditelji nisu razvedeni), adekvatni stambeni uvjeti (vlasnik stana ili kuće), ne poremećenost odnosa u obitelji. Angažman oko odgoja djeteta preuzimaju oba roditelja.

Takvoj strukturi obiteljskih prilika prvog seta varijabli odgovara slijedeća struktura varijabli drugog seta (tabela 3) koje opisuju obiteljske prilike prije petog razreda osnovne škole: roditelji nisu razvedeni, socijalno zaštitnih intervencija nije bilo, kao ni bilo kakve evidencije u službi socijalne zaštite, roditelji su živjeli zajedno i do polaska djeteta u školu - što znači da je učenik živio s oba roditelja. Obiteljske prilike u oba promatrana vremenska razdoblja mogu se definirati kao stabilna i funkcionalna cjelovita obitelj. U takvim obiteljima nema potrebe za

društvenom intervencijom jer odnosi u obitelji nisu poremećeni. To bi značilo da takva obitelj predstavlja kvalitativno dobre uvjete razvoja djeteta, a ne rizičnu sredinu, kao što je vidljivo iz prije navedenih istraživanja. Kod toga je važno istaknuti kontinuiranost toka povoljnih uvjeta života u obitelji, što je također važan indikator uspješne socijalizacije djece.

Kod definiranja drugog kanoničkog faktora u prostoru prvog seta varijabli (tabela 2) sudjeluje veći broj varijabli koje intencionalno mjere: strukturu obitelji, socioekonomski status, patologiju obitelji i angažiranost roditelja u odgoju i obrazovanju djeteta. U strukturi obitelji prevladava podatak da se u obitelji nalazi jedno dijete, obitelj je dobro situirana (stan adekvatan, posebna soba za učenje, visoki mjesečni prihodi), nema naznaka poremećenosti odnosa ili prisustvo sociopatoloških oblika ponašanja odraslih članova obitelji, odgojem djeteta bave se oba roditelja na zadovoljavajući način (informiraju se u školi, savjetuju, nagrađuju, ne opravdavaju neprihvatljive postupke djeteta, potiču dijete na korisne aktivnosti, ne kažnjavaju). Ovaj dio kanoničkog faktora mogao bi se imenovati kao dobro situirana i brižna obitelj s jednim djetetom.

U prostoru drugog seta varijabli istog kanoničkog faktora (tabela 3) nalaze se varijable obitelji kao što su: povoljna kulturna razina obitelji, odsustvo bilo kakve evidencije ili oblika socijalno zaštitne intervencije u obitelji roditelji visoko obrazovani, od rane mladosti oba roditelja stanovnici Zagreba (ili nekog drugog centra Republike).

Ovaj kanonički faktor moguće je kao i prvi kanonički faktor promatrati kao pozitivnu

konstelaciju obiteljskih prilika u kojima raste i razvija se dijete - učenik osnovne škole.

Treći kanonički faktor u prostoru aktualnih obiteljskih prilika učenika (prvi set - tabela 2) definiran je varijablama donekle poremećene strukturne cjelovitosti obitelji i zadovoljavajućih indikatora socioekonomskog statusa, te odsustva sociopatoloških oblika ponašanja roditelja s jedne strane i aktivnosti roditelja (i zamjena za roditelje) na odgoju i obrazovanju djeteta s druge strane. Takva konstelacija omogućava zaključak o relativno zadovoljavajućim okolnostima života u obitelji uz istovremeno prisustvo nepotpune obitelji koja je vjerojatno proširena drugim članovima (djed, baka i dr.)

U drugom setu varijabli (obiteljske prilike učenika prije petog razreda osnovne škole - tabela 3) značajne projekcije postižu ove varijable: otac i majka višeg obrazovanja, roditelji nisu živjeli zajedno do polaska djeteta u školu, dijete živjelo s jednim roditeljem ili u nadopunjenoj obitelji (očuh, maćeha, djed, baka i sl.).

Gledano taksonomski ovako strukturiran treći par kanoničkih faktora opisuje strukturalno deficijentnu obitelj sa zadovoljavajućim socijalnim statusom. Premda se radi o nepotpunoj obitelji ovako funkcioniranje obitelji ne mora biti svrstan u grupu rizičnih obitelji ukoliko nema nekih drugih razloga za to. Kada bi to bile razorene obitelji kako se to običava nazvati u stranoj literaturi, onda bi takve obitelji bile potencijalna opasnost za razvoj nekih oblika poremećaja u ponašanju (npr. bježanje iz kuće, skitnja i slično) kako to nalazi Rankin (1983). Međutim, pozornost stručnih radnika škole je dobrodošla jer je samo bliži

kontakt s roditeljima značajan u prevenciji delinkvencije (Swain, 1983).

Osnovna karakteristika četvrtog kanoničkog faktora u prostoru prvog seta varijabli (tabela 2) jest aktualni boravak jednog ili oba roditelja u inozemstvu, za koje vrijeme se odgojem djeteta bave druge osobe. Daljnja karakteristika odnosi se na odsustvo sociopatoloških oblika ponašanja roditelja uz neke indikatore slabijeg stambenog statusa.

Takvu strukturu potvrđuju i varijable koje su značajno proicirane na ovaj kanonički faktor, a pripadaju drugom setu varijabli (tabela 3). Osim rada u inozemstvu za koje vrijeme se netko drugi bavi odgojem djeteta, radi se o roditeljima čija je obrazovna i kulturna struktura niska. Premda nema evidentiranosti obitelji u službi socijalne zaštite i nisu poduzimane socijalno zaštitne intervencije prema obitelji, ostaje da se razmisli u svakom pojedinom slučaju djeteta - učenika u kojoj mjeri i u kojem smjeru treba usmjeriti akciju unutar škole. Pomoć koju je potrebno pružiti djetetu koje živi u takvim uvjetima kompenzacija su za roditeljsku brigu. Roditelji angažirani oko drugih "vrijednosti", te boravak djeteta u nedovoljno stimulativnoj okolini dovoljni su pokazatelji rizičnosti razvoja takvog djeteta.

Petim kanoničkim faktorom u prostoru aktualnih obiteljskih prilika (tabela 2) definira se obitelj s većim brojem djece. Koja živi u podstanarskom odnosu. Iako se oba roditelja bave odgojem djeteta, edukativna sposobnost roditelja nije na nekoj razini (npr. roditelji upotrebljavaju fizičku kaznu u odgoju djeteta).

Objašnjenjem prostora varijabli kojima se opisuju obiteljske prilike djeteta - učenika

prije polaska u peti razred osnovne škole (tabela 3) zaokružuje se u globalu "slika" opisivanih obitelji u prvom setu varijabli petog kanoničkog faktora. U tom prethodno promatranom prostoru obitelj je doselila u Zagreb i to u vremenu polaska djeteta u školu ili neposredno prije toga. Kulturna razina obitelji označena je nepovoljnom. Rizičnost razvoja djeteta u ovako opisanim obiteljima proizlazi iz destabilizacije obitelji, koja je u izvjesnom smislu posljedica promjena mjesta prebivališta obitelji, naglih promjena, privikavanja na nove uvjete života (podstanarski odnos, zaposlenje, nova sredina). To što prolazi obitelj doseljavajući iz sela u grad neki autori (Todorović, 1970) poistovjećuju s krizom kroz koju prolazi obitelj. Obitelj za koju je karakteristična nepovoljna kulturna razina nalazi se u još većim problemima, jer se na inače neadekvatne uvjete života sekundarno javljaju novi problemi, koje najčešće takva porodica sama nije u stanju prebroditi. Posljedice na dijete jesu direktne jer je i ono samo izloženo svim "krizama" svog integriranja u novu sredinu, ali i indirektno preko obitelji koja je također u krizi i u to vrijeme pruža malo stimulansa djetetu.

Premda samo ovakvo tumačenje života doseljenih obitelji ne mora biti u potpunosti odgovarajuće za svaku doseljenu obitelj, ipak treba uzeti u obzir podatak prema kojemu je oko 40% uzorka djece obitelj doselila u Zagreb iz mjesta s različitim karakteristikama.

Šesti kanonički faktor u prvom setu varijabli (tabela 2) definiran je inozemstvom roditelja, velikim brojem djece u obitelji (od koje je ispitivano dijete četvrto ili peto dijete), povoljnim stambenim statusom,

osuđivanosti majke i biološkim lišavanjem djeteta. Te aktuelne okolnosti života u obitelji povezane su s okolnostima prije, preko varijabli čije su značajne projekcije na šesti kanonički faktor dosegnute u prostoru drugog seta varijabli (tabela 3). Dakle u vremenu prva četiri razreda osnovne škole učenika i prije uključivanja djeteta u školu ovaj faktor je definiran: radom jednog roditelja u inozemstvu, odgajanjem djeteta koje je prepušteno drugim osobama, pružanjem materijalne pomoći obitelji, nepotpunošću obitelji još prije polaska djeteta u školu, jer roditelji nisu živjeli zajedno, a dijete je živjelo s djedom ili bakom ili čak izvan obitelji.

Rizičnost ovako strukturiranih obitelji proističe iz nekoliko rizičnih faktora: rada roditelja u inozemstvu, deficijentne obitelji, nebrige ili neadekvatne brige roditelja za dijete, te osuđivanosti majke. Zbog ugrožavajućih uvjeta života djeteta u ovako opisanim obiteljima nužna je angažiranost službi socijalne zaštite prema pomoći i obitelji i djetetu (djeci), ali i pomoći toj djeci u samoj školi.

U dijelu sedmog kanoničkog faktora koji je opisan prvim setom varijabli (tabela 2) ističu se ove varijable: otac i majka alkoholičari, majke i ostali članovi obitelji osuđivani, primjena društvene izolacije djeteta, opravdavanje i podržavanje neprihvatljivih postupaka djeteta.

Aktualnim uvjetima života u obitelji s obzirom na značajnu korelaciju s drugim setom varijabli (tabela 3) prethodile su ove karakteristike obitelji: nepovoljna kulturna razina, život djeteta prije polaska djeteta u školu s jednim roditeljem, s djedom i bakom ili izvan obitelji, zaposlenost oca, nezapos-

lenost majke, ne doseljavanje obitelji.

Izrazito nepovoljne okolnosti života djeteta u obitelji opisane ovim kanoničkim faktorom određene su prisustvom alkoholizma i kriminalitetom odraslih članova obitelji, upotrebom neadekvatnih

odgojnih postupaka prema djetetu, deficijentnošću obitelji, te nepovoljnom kulturnom razinom. Najdirektnije utjecaje koje na dijete vrše roditelji dolaze iz odnosa roditelja prema djeci (društvena izolacija djeteta i opravdavanje njihovih neprihvatljivih postupaka, preko pružanja loših primjera od strane roditelja, te ukupnim odnosima narušenih alkoholizmom, koji vladaju u obitelji). Sve to karakteristika je u ovom kanoničkom faktoru opisanih okolnosti u kojima se dijete razvijalo ili se i sada razvija. S obzirom na, u uvodnom dijelu opisane faktore rizičnosti, ovako definirane uvjete života u obitelji može se smatrati krajnje rizičnima za nesmetani razvoj i socijalizaciju djeteta u ranom školskom periodu.

Posljednji osmi kanonički faktor u prostoru varijabli koje opisuju obiteljske prilike u vrijeme ispitivanja (tabela 2) definiraju varijable različitih područja mjerenja. Tako se uz dobre odnose u obitelji i ne prisustvo svađa nailazi na nerad u obitelji. Jedan roditelj radi u inozemstvu, u obitelji postoji samo jedno dijete, kojeg roditelji potiču na sportske aktivnosti, ali se istovremeno ne informiraju o napredovanju djeteta u školi.

U vremenu prije petog razreda osnovne škole ovaj kanonički faktor obiteljskih prilika učenika (tabela 3) definiran je: zaposlenom majkom, višeg obrazovanja, kojoj je pružena pomoć pri zapošljavanju, dijete je vanbračno, majka je radila u inozemstvu,

kroz koje vrijeme je dijete bilo odgajano od strane drugih osoba. Toj konstelaciji se pridružuje procjena nepovoljne kulturne razine obitelji.

Veza između ovog para kanoničkog faktora je relativno niska (0.40) ali značajna. To je razlogom donekle otežanom tumačenju veza i prepoznavanju faktora kao cjeline. Jasno je da se u osnovi radi o vanbračnom djetetu, čija je majka donekle problematična (sklona neradu - zbog čega je bilo pomoći pri zapošljavanju), višeg obrazovanja, ali općenito nepovoljne kulturne razine obitelji. Moguće je ipak zaključiti kako su upravo navedeni elementi mogući rizični momenti koji mogu imati odraza na razvoj djeteta i njegovu socijalizaciju, njegov uspješan tok školovanja kao što to i potvrđuju mnoga istraživanja delinkventne populacije djece i omladine. Treba naglasiti da to nije slučaj sa svakim vanbračnim djetetom i njegovom obitelji, da zato moraju biti ispunjeni i drugi preduvjeti. Znači da se mora procjenjivati sklop negativno aspektiranih činilaca, a ne samo njegovi pojedinačni konstitutivni elementi.

#### 4. ZAKLJUČAK

Na uzorku djece uključene u redovne osnovne škole (V razred) grada Zagreba pokušalo se utvrditi relacije obiteljskih prilika u vrijeme ispitivanja u relaciji s obiteljskim prilikama prije uključivanja djeteta u školu, odnosno do četvrtog razreda osnovne škole.

Strukturu obiteljskih prilika u ovom istraživanju procjenjuje se dakle, kroz kanoničke faktore jer se traže veze između

obiteljskih prilika sada (u petom razredu) i obiteljskih prilika prije.

Rezultati kanoničke analize potvrđuju postojanje veza među promatranim prostorima obiteljskih prilika. Te veze su relativno visoke i očituju se kroz 8 značajnih kanoničkih faktora. Pregledom strukture pojedinih parova kanoničkih faktora zapažaju se takve veze, a time i potvrđuje pretpostavka od koje se krenulo u ispitivanje, koje upućuju na kumulirano djelovanje "istovjetnih" pozitivnih ili negativnih okolnosti obiteljskog života u istom kanoničkom faktoru. To znači da se na izvjestan način mogu predviđati okolnosti obiteljskog života ako se poznaju neke okolnosti koje su djelovale u određenom vremenskom razdoblju. Takva procjena u slučaju kombiniranja pozitivnih okolnosti života u obitelji znači i djelovati na dijete u pravcu stimulirajućeg i odgovarajućeg razvoja djeteta. Naprotiv, kumuliranje negativnih okolnosti obiteljskog života jasan je pokazatelj utjecaja i dužine djelovanja na dijete onih faktora koji se u stručnoj literaturi ovog područja označavaju rizičnim za razvoj djeteta.

Osam parova kanoničkih faktora obiteljskih prilika učenika, do uključivo i petog razreda osnovne škole, u ovom ispitivanju moguće je identificirati kao:

- strukturno stabilna ( cjelovita) obitelj,
- obitelj s jednim djetetom i dobrim socioekonomskim statusom,
- nepotpuna obitelj s angažiranošću i brigom za dijete,
- obitelj inozemaca niskog obrazovanja i kulturne razine,
- obitelj doseljenika s većim brojem djece,

- nepotpuna obitelj, inozemstvo, velik broj djece i osuđivanost roditelja,
- obitelj sa sociopatološkim pojavama i lošom brigom za dijete
- obitelj s vanbračnim djetetom - problematična majka.

Ako se osim kroz identificirane kanoničke faktore promatraju i marginalne frekvencije nekih varijabli aktualnih obiteljskih prilika učenika dobija se potpuniji uvid. Oko 15% ispitane djece živi u nepotpunim, nadopunjenim obiteljima ili okolnostima zamjene za obitelj. Kod 10% te djece razlog zašto ne žive s oba roditelja pripisuje se razvodu roditelja. Jedan ili oba roditelja rade u inozemstvu u oko 1.4% obitelji. Odnosi u obitelji donekle su ili potpuno poremećeni u oko 16% obitelji, a svađe i fizička razračunavanja u oko 22% obitelji.

Prisustvo alkohola bez obzira tko se alkoholizira ocjenjeno je u oko 7% obitelji.

Osuđivanost je prisutna (bez obzira na to tko je od odraslih članova osuđivan) u oko 2.6% obitelji. Društvena izolacija djeteta od strane roditelja primjećena je u 6.5% obitelji, a biološko lišavanje (krajnji oblik nebrige roditelja) u oko 0.7% obitelji.

Ove konstatacije, gledano zajedno, jasno ocrtavaju svu složenost

prostora koji se proučava. Složenost po tome što se, na osnovu znanstvenih, a napose stručnih uvida, tek treba prići identificiranju rizičnih faktora obitelji, identificiranju konkretnih obitelji, iznalaženju adekvatnih tretmana za takve obitelji i dijete, praćenju i evaluiranju rezultata tih tretmana, unapređivanju rada adekvatnom i permanentnom edukacijom kadra (u okvirima škole naročito) i sl.

U okvirima ovog Projekta zacrtane su navedene etape rada i u tome je praktična primjenjivost i korisnost ovog istraživanja.

## Prilig - Tablice

Tabela 2.

Prvi set kanoničkih faktora (F) i krosfaktora (C)

|         | F1   | C1   | F2   | C2   | F3   | C3   | F4   | C4   | F5   | C5   | F6   | C6   | F7   | C7   | F8   | C8   |
|---------|------|------|------|------|------|------|------|------|------|------|------|------|------|------|------|------|
| SKIMZI  | -80  | -75  | -07  | -05  | .42  | .28  | .12  | .07  | .02  | .01  | .09  | .05  | .04  | .02  | .00  | .00  |
| RODZIP  | -01  | -01  | -39  | -30  | .74  | .49  | .24  | .14  | .11  | .06  | -.07 | -.04 | -.10 | -.05 | -.04 | -.02 |
| RODZAP  | -84  | -78  | -13  | -10  | .40  | .27  | .05  | .03  | .02  | .01  | .03  | .02  | .05  | .02  | -.01 | -.00 |
| RAZVOP  | -97  | -91  | .10  | .07  | -10  | -07  | -.04 | -.03 | -.01 | -.01 | .02  | .01  | -.03 | -.02 | -.01 | -.00 |
| BRDJEP  | .13  | .12  | -.37 | -.28 | -.05 | -.04 | -.03 | -.02 | .13  | .07  | .27  | .15  | -.02 | -.01 | -.21 | -.09 |
| REDROP  | .12  | .11  | -.21 | -.16 | -.07 | -.05 | -.10 | -.06 | .60  | .34  | .31  | .16  | -.17 | -.08 | -.28 | -.11 |
| RODINP  | .00  | .00  | .01  | .01  | -10  | -07  | .26  | .16  | .05  | .03  | .40  | .21  | .02  | .01  | .29  | .12  |
| ODGINP  | -.02 | -.02 | -.01 | -.01 | -13  | -09  | .38  | .23  | .04  | .02  | .60  | .31  | .07  | .03  | .24  | .09  |
| STANOP  | -.25 | -.23 | -.09 | -.07 | .02  | .02  | .02  | .01  | .26  | .14  | -.24 | -.12 | -.18 | -.08 | .09  | .04  |
| KOMSTO  | -.16 | -.15 | -.37 | -.28 | -.19 | -.13 | .21  | .13  | .12  | .07  | -.14 | -.07 | -.06 | -.03 | -.14 | -.06 |
| ZAUGEPE | -.03 | -.03 | -.33 | -.25 | -.23 | -.15 | .22  | .13  | .06  | .03  | -.11 | -.06 | .08  | .03  | -.17 | -.07 |
| MJEPRO  | -.25 | -.23 | -.57 | -.43 | -.27 | -.18 | .11  | .07  | .04  | .02  | -.14 | -.07 | -.16 | -.07 | -.09 | -.04 |
| ODNOSP  | -.35 | -.32 | -.45 | -.34 | -.24 | -.16 | -.15 | -.09 | -.06 | -.03 | -.11 | -.06 | .00  | .00  | -.33 | -.13 |
| SVARAP  | -.11 | -.10 | -.37 | -.28 | -.23 | -.15 | -.02 | -.01 | -.10 | -.05 | .07  | .04  | .15  | .07  | -.35 | -.14 |
| ALKORP  | -.09 | -.08 | -.52 | -.40 | -.17 | -.11 | -.12 | -.08 | .10  | .06  | -.17 | -.09 | .42  | .19  | -.03 | -.01 |
| ALKODP  | .02  | .02  | -.31 | -.23 | -.05 | -.03 | -.04 | -.02 | -.07 | -.04 | .13  | .07  | .05  | .02  | .01  | .00  |
| SKITNP  | .03  | .03  | -.42 | -.32 | -.04 | -.03 | -.26 | -.15 | -.06 | -.04 | .05  | .02  | .04  | .02  | .06  | .02  |
| NERADP  | -.07 | -.06 | -.48 | -.36 | -.11 | -.07 | -.15 | -.09 | -.03 | -.02 | -.11 | -.06 | -.03 | -.01 | .31  | .12  |

nastavak tabele 2.

|        | F1   | C1   | F2   | C2   | F3   | C3   | F4   | C4   | F5   | C5   | F6   | C6   | F7   | C7   | F8   | C8   |
|--------|------|------|------|------|------|------|------|------|------|------|------|------|------|------|------|------|
| OSUOTP | -.07 | -.06 | -.34 | -.26 | -.01 | -.01 | -.15 | -.09 | -.08 | -.04 | .11  | .06  | -.40 | -.18 | .03  | .01  |
| OSUMAP | .00  | .00  | -.16 | -.12 | .06  | .04  | -.44 | -.26 | -.10 | -.06 | .35  | .18  | .32  | .14  | -.03 | -.01 |
| OSUOSP | -.16 | -.15 | -.21 | -.16 | -.03 | -.02 | -.27 | -.16 | -.03 | -.02 | .02  | .01  | .33  | .15  | -.05 | -.02 |
| OSGAKP | -.13 | -.12 | -.52 | -.40 | -.24 | -.16 | .06  | .04  | -.09 | -.05 | -.18 | -.09 | .17  | .08  | .15  | .06  |
| OBRAPK | -.09 | -.09 | -.58 | -.44 | -.31 | -.21 | .14  | .08  | -.08 | -.04 | -.21 | -.11 | .18  | .08  | .14  | .06  |
| INFORP | -.05 | -.04 | -.45 | -.34 | -.19 | -.13 | -.07 | -.04 | -.19 | -.11 | -.14 | -.08 | .10  | .05  | .22  | .09  |
| ODGOJP | -.35 | -.33 | -.26 | -.19 | .01  | .01  | .21  | .13  | -.17 | -.09 | .05  | .03  | .10  | .05  | -.04 | -.02 |
| SAVJEP | -.00 | -.00 | -.30 | -.23 | -.24 | -.16 | -.07 | -.04 | -.04 | -.02 | -.12 | -.06 | .01  | .01  | .17  | .07  |
| NAGRAP | -.04 | -.03 | -.25 | -.19 | -.11 | -.07 | .19  | .11  | .25  | .14  | -.19 | -.10 | .16  | .07  | .04  | .02  |
| ZAMTJP | -.07 | -.07 | .11  | .09  | .03  | .02  | .05  | .03  | -.02 | -.01 | -.07 | -.04 | .03  | .01  | -.08 | -.03 |
| KONTRO | -.04 | -.04 | -.00 | -.00 | .24  | .16  | -.02 | -.01 | .03  | .02  | .12  | .06  | -.04 | -.02 | .02  | .01  |
| FIZKAP | -.03 | -.03 | -.33 | -.25 | -.11 | -.07 | -.06 | -.04 | .24  | .13  | .02  | .01  | .10  | .05  | .01  | .00  |
| VERKAP | -.02 | -.02 | -.21 | -.16 | .06  | .04  | -.20 | -.12 | -.12 | -.07 | -.07 | -.04 | .10  | .04  | -.04 | -.02 |
| NEPOLP | -.05 | -.04 | -.26 | -.20 | -.08 | -.05 | -.19 | -.11 | -.15 | -.08 | -.04 | -.02 | .24  | .11  | -.16 | -.06 |
| IZOLAP | .03  | .03  | -.18 | -.14 | -.05 | -.03 | -.02 | -.01 | -.07 | -.04 | -.00 | -.00 | .30  | .13  | -.09 | -.03 |
| BIOLIP | -.07 | -.07 | -.09 | -.07 | -.10 | -.07 | -.07 | -.04 | -.05 | -.03 | .30  | .16  | -.06 | -.03 | .17  | .07  |
| SPORTP | -.05 | -.05 | -.33 | -.25 | -.18 | -.12 | .08  | .05  | -.12 | -.07 | -.05 | -.03 | .01  | .00  | -.26 | -.10 |
| KULUMP | .02  | .02  | -.34 | -.26 | -.31 | -.21 | .18  | .11  | .08  | .04  | -.04 | -.02 | .21  | .10  | .13  | .05  |
| DRUKOP | -.02 | -.02 | -.19 | -.14 | -.10 | -.07 | -.05 | -.03 | -.08 | -.04 | .20  | -.10 | .15  | .07  | -.15 | -.06 |

Tabela 3.  
DRUGI SET KANONIČKIH FAKTORA (F) I KROSFAKTORA (C)

|        | F1   | C1   | F2   | C2   | F3   | C3   | F4   | C4   | F5   | C5   | F6   | C6   | F7   | C7   | F8   | C8   |
|--------|------|------|------|------|------|------|------|------|------|------|------|------|------|------|------|------|
| ZIDOSK | -.53 | -.49 | -.10 | -.08 | .36  | .24  | .04  | .02  | .13  | .07  | .27  | .14  | .28  | .12  | .04  | .01  |
| BRACNO | -.12 | -.10 | -.10 | -.08 | .16  | .10  | .02  | .01  | -.05 | -.03 | -.11 | -.06 | .09  | .04  | .26  | .10  |
| BLIZAN | .06  | .06  | .05  | .04  | -.04 | -.03 | -.20 | -.12 | .82  | .46  | .15  | .08  | -.23 | -.10 | -.06 | -.02 |
| ZADOSK | -.59 | -.55 | -.11 | -.08 | .33  | .22  | -.10 | -.06 | -.06 | -.03 | .30  | .16  | .11  | .05  | .26  | .10  |
| RAZVED | -.98 | -.02 | .05  | .04  | -.05 | -.03 | -.03 | .00  | .00  | .02  | .01  | -.01 | -.00 | .00  | -.08 | -.03 |
| OBRROT | -.08 | -.08 | -.56 | -.42 | -.29 | -.19 | .30  | .18  | -.05 | -.03 | -.15 | -.08 | -.12 | -.05 | -.05 | -.02 |
| OBRAMA | .00  | .00  | -.61 | -.47 | -.38 | -.25 | .29  | .17  | -.03 | -.02 | .05  | .03  | .09  | .04  | -.40 | -.16 |
| ZAPOCA | -.18 | -.17 | -.63 | -.48 | .65  | .43  | .20  | .12  | .01  | .00  | -.13 | -.07 | -.24 | -.11 | .07  | .03  |
| ZAPMAJ | -.01 | -.01 | -.24 | -.18 | .07  | .05  | -.19 | -.12 | -.20 | -.11 | .30  | .16  | .26  | .12  | -.42 | -.17 |
| RADINO | -.09 | -.08 | .03  | .02  | -.03 | -.02 | .40  | .24  | .12  | .06  | .74  | .39  | .05  | .02  | .23  | .09  |
| ODGINO | -.10 | -.09 | .04  | .03  | -.02 | -.01 | .40  | .24  | .07  | .04  | .66  | .34  | .08  | .03  | .25  | .10  |
| MJEOTA | .10  | .09  | -.22 | -.17 | -.10 | -.07 | .11  | .07  | .02  | .01  | .17  | .09  | -.09 | -.04 | .03  | .05  |
| MJEMAJ | .11  | .10  | -.33 | -.25 | -.10 | -.07 | .04  | .02  | .09  | .05  | .02  | .01  | -.13 | -.06 | .06  | .05  |
| DOSZGB | .06  | .06  | -.20 | -.14 | -.14 | -.10 | .20  | .12  | .21  | .12  | .12  | .06  | -.28 | -.12 | .03  | .01  |
| DOBDOS | -.04 | -.04 | -.17 | -.13 | -.05 | -.03 | .14  | .08  | .16  | .09  | .03  | .01  | -.13 | -.06 | .06  | .02  |
| KULPOR | -.17 | -.16 | -.68 | -.51 | -.38 | -.26 | .23  | .14  | .19  | .10  | -.11 | -.06 | .36  | .16  | .22  | .09  |
| EVIDEN | -.76 | -.71 | -.44 | -.33 | -.05 | -.03 | -.22 | -.13 | -.03 | -.02 | .10  | .05  | .07  | .03  | -.08 | -.03 |
| SZIRID | -.82 | -.77 | -.38 | -.29 | -.09 | -.06 | -.28 | -.17 | -.03 | -.02 | .08  | .04  | .06  | .02  | -.05 | -.02 |
| MATPOM | -.19 | -.18 | -.70 | -.53 | -.08 | -.05 | -.28 | -.17 | -.16 | -.09 | .30  | .16  | -.19 | -.09 | .03  | .01  |
| POMPOR | .03  | .02  | -.37 | -.28 | -.13 | -.09 | -.16 | -.09 | -.05 | -.03 | -.01 | -.01 | -.33 | -.15 | .21  | .08  |

## Literatura

1. Bašić, J. (1983): Relacije psiho-socijalnih obilježja i oblika poremećaja u ponašanju maloljetnih delinkvenata. U: Kriminalitet maloljetnika u gradu Zagrebu. Sveučilišni računski centar, Zagreb, 254-302.
2. Bašić, J. (1985): Diferencijalna analiza strukture stavova roditelja prema djeci s poremećajima u ponašanju kojoj su izrečene vanzavodske odnosno zavodske odgojne mjere. Disertacija Fakultet za defektologiju Sveuč. ilišta u Zagrebu.
3. Bergant, M. (1974): Teme iz pedagoške sociologije. Pedagoško- književni zbor, Zagreb.
4. Bosnar, K., F. Prot, K. Momirović (1984): Neke relacije između kanoničke i kvazikanoničke korelacijske analize. U: Momirović, K. i sur. Kompjuterski programi za klasifikaciju, selekciju, programiranje i kontrolu treninga. Institut za kineziologiju Fakulteta za fizičku kulturu Sveučilišta u Zagrebu, 5-22.
5. Bujanović-Pastuović, R., M. Mejovšek, S. Uzelac (1984): Tok školovanja maloljetnih delinkvenata u Zagrebu. Sveučilišni računski centar, Zagreb.
6. Gajer-Piacun, DJ. (1978): Funkcija roditelja u suvremenom društvu. Defektologija, 1-2, 66-72.
7. Garbarino, Dž., D. Šerman (1985): Rizični krajevi grada i rizične porodice - ekologija zlostavljanja dece. U: Ekološka dečja psihologija. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 184-201.
8. Goldner - Vukov, M. (1988): Porodica u krizi. Medicinska knjiga, Beograd-Zagreb.
9. Hirjan, F., M. Singer (1971): Krivično pravni aspekt zaštite prava na odgoj i uzdržavanje. U: Savjetovanje o odnosu roditelja i djece u teoriji i praksi službi socijalne zaštite i pravosudnih organa. Republički zavod za socijalni rad, Zagreb, 143-163.
10. Horga, S. (1988): Porodične prilike i poremećaji u ponašanju djece predškolske dobi. U: Pojavni oblici poremećaja u ponašanju djece u predškolskim ustanovama i uvjeti života u obitelji. Fakultet za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1-19.
11. Hošek, A., S., Poduška (1988): Socijalni status i poremećaji u ponašanju djece predškolske dobi. U: Pojavni oblici poremećaja u ponašanju djece u predškolskim ustanovama i uvjeti života u obitelji. Fakultet za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1-17.
12. Jašović, Ž. (1971): Porodična atmosfera i kriminalitet maloljetnika. Osvrti 4, Savez društava defektologa Jugoslavije. Beograd.
13. Justice, B., R. Justice (1976): The Abusing Family. Human Science Press, New York.
14. Kljajić, S., R. Prišlin, M. Bajer (1986): Karakteristike porodice i djeteta kao indikatori kasnijeg delinkventnog ponašanja. Penološke teme. 1, 1-2, 29-34.
15. Koller-Trbović, N., J. Bašić (1988): Odnosi u obitelji, sociopatološke pojave i neke

- karakteristike ličnosti roditelja u relaciji s poremaćajima u ponašanju predškolske djece prema procjeni odgajatelja. U: Pojavni oblici poremećaja u ponašanju djece u predškolskim ustanovama i uvjeti života u obitelji. Fakultet za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1-38.
16. Lacković-Grgin, K. (1980): O relativnoj snazi nekih faktora socijalizacije, Školski vjesnik, 1.26-33.
  17. Mejovšek, M. (1983): Povezanost neuroskog ponašanja maloljetnika i nekih poremećaja i stanja u njihovoj primarnoj socijalnoj sredini. U: Kriminalitet maloljetnika u gradu Zagrebu. Sveučilišni računski centar, Zagreb, 228-253.
  18. Momirović, K., Z.Poldrugač (1983): Relacije između demografskih, socioloških i psiholoških karakteristika maloljetnih delinkvenata i nekih obilježja poremaćaja u ponašanju. U: Kriminalitet maloljetnika u gradu Zagrebu. Sveučilišni računski centar, Zagreb, 303-326.
  19. Momirović, K., N.Viskić-Štalec, M.Mejovšek (1974): Relacije kognitivnih i konativnih karakteristika maloljetnih delinkvenata i efikasnost resocijalizacije nakon penalnog tretmana. Defektologija, 10, 1-2, 155-173.
  20. Offord, R.D. (1987): Prevention of Behavioral and Emotional Disorders in Children. Journal of Child Psychology and Psychiatry, 28, 1, 9-19.
  21. Rankin, J.H. (1983): The Family context of Delinquency. Social Problems. 30,4, 466-479.
  22. Swain, P.O. (1983): The Relationship Between Juvenile Delinquency and Adult Crime. Education Leadership, 40, 6, 34.
  23. Todorović, A. i sur. (1970): Prestupništvo maloletnika u Beogradu. Institut za kriminološka i kriminalistička istraživanja, Beograd.

## FAMILY CIRCUMSTANCES IN DIFFERENT PRIMARY SCHOOL CLASSES AS RISK FACTORS FOR CHILD'S DEVELOPMENT

### Summary:

Family circumstances have been redistered continously before schooling and especcially for the fifth grade of primary school, an the sample of 464 primary school pupils in Zagreb. Investigation was carried out with two questionaires about family life conditions and in two observed time periods.

The relations between family circumstances in these two time periods, were analyzed through the canonic correlation analysis (The QCCR Program, without the quasicanonic analysis).

The significant connection between observed family circumstances occured in eight pairs of quasicanonic factors. The connection between pairs of canonic factors points out cummulation of risk factors from one to another observed period of family circumstances. The same can be stated for no-risk factors, or speaking in other words, for those factors which in a certain way "guarantee" the successfull child's socialisation.